

внутрішніх зразків, порушення прямолінійного удосконалення продукту творчості. Художній педагогіці необхідна ідея можливості виникнення помилкових рішень, таких варіантів, котрі не відповідають знанням, навичкам, отриманим академічним алгоритмам.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Художня педагогіка, що ставить за мету розкриття творчого потенціалу особистості, має дослідити і забезпечити в навчальному процесі умови цілеспрямованої зміни і взаємовпливу протилежних форм внутрішньої і зовнішньої активності – художньої діяльності і творчості. Експериментальне дослідження щодо створення умов творчості як зміненого стану свідомості, особливого способу передачі патхнення, інтуїтивної сприйнятливості, через усвідомлення і оперування різними візуальними текстами має перспективи вдосконалення здатності особистості до “неусвідомленого придбання досвіду”.

Література

1. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. – СПб Изд. Питер, 2000. – 368 с.
2. Розет И. М. Теоретические концепции фантазии // Психология художественного творчества. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 511 – 569.
3. Ростовцев Н. Н., Терентьев А. Е. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием: Учеб. пос. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с
4. Салмина Н. Г. Знак и символ в обучении. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1988. – 288 с.
5. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, с. М. Ковалев, В. Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ УМІНЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Щелкунова-Іванченко І. В.,
Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. На сучасному етапі проблема формування дидактичних умінь у школярів і студентів особливо актуальна, тому що такі уміння сприяють направленості молодій людині на поступовий рух до оволодіння наукою та знаннями.

Ключові слова: дидактичні уміння, педагогічний процес.

Аннотация. Щелкунова-Иванченко И. В. На современном этапе проблема дидактических умений у школьников и студентов особенно актуальна, потому что

такие умения содействуют направленности молодого человека на постепенное движение по овладению наукой и знаниями.

Ключевые слова: *дидактические умения, педагогический процесс.*

Annotation. Shelkunova-Ivanchenko I. V. The forming of the students and pupils didactic skills is the very urgent of today. Such skills promote the young generation's activities in mastering science and knowledge.

Key words: *didactic skills, pedagogical process.*

Постановка проблеми. Наукове відображення професійної діяльності вчителя в теорії і практиці педагогічної освіти повинно бути представлено взаємозалежною єдністю психолого-педагогічних знань в області теорії освіти і навчання і відповідними їм вміннями. Цілісність системи дидактичних умінь повинна відображати логічний ряд професійно-педагогічних завдань, забезпечувати організагорську, конструктивну і гностичну функції викладання, характеризуватися єдністю прикладного й аналітичного аспектів діяльності.

Робота виконана в контексті програми НДР Криворізького державного педагогічного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування дидактичних умов відбувається в процесі практичної й учбово-пізнавальної діяльності студентів, з опорою на методологічні і методичні основи формування навчальних умінь і навичок, розроблені педагогами і психологами. Методологічні й методичні основи формування дидактичних умінь і навичок розроблені в працях педагогів і психологів: Ю. К. Бабанського [1], М. О. Данілова [2], Б. П. Єсіпова [11], М. Б. Євтуха [10], О. М. Леонтьєва [4], В. І. Лозової [5], І. Т. Огороднікова [6], П. І. Підкасистого [7], с. Л. Рубінштейна [8], Т. І. Шамової [9], Л. Б. Ітельсона [3] й ін. Являючись формою функціонування теоретичних знань, дидактичні вміння вимагають виконання діяльності по плануванню, прогнозуванню, творчому здійсненню й аналізу цілей, задач, змісту методів, прийомів, засобів, результатів навчання.

Л. Б. Ітельсон розглядає вміння як володіння складною системою психічних і практичних дій необхідних для доцільної регуляції діяльності наявними в суб'єкта знаннями й навичками [3, 159].

Формулювання цілей статті. Вивчення питань формування у студентів педагогічних вузів дидактичних умов є актуальним, має теоретичне і практичне значення.

Метою даного дослідження являється процес розкриття структури дидактичних умінь як компонента професійної підготовки майбутнього вчителя.

Результати дослідження. Відповідно до цього доцільно розподіляти дидактичні уміння відповідно до етапів педагогічного процесу (підготовчим, організації і здійснення діяльності, аналітичним) на три групи.

Перша група включає прогностичні і конструктивні уміння. Вони характеризуються логіко-діяльною основою, що визначає психолого-педагогічну оцінку навчальних можливостей колективу учнів і зміст оптимального варіанта дидактично взаємозалежної єдності процесів викладання і навчання, визначення педагогічної й ідеологічної спрямованості діяльності, єдності змістовної і процесуальної сторін навчання.

Уміння другої групи характеризують виконавську діяльність учителя, рівень його професійної культури і майстерності, розвиток особистих якостей і інтелекту, його здатність реалізувати на практиці створену модель навчального процесу.

Третя група умінь характеризується дослідницькою спрямованістю професійної праці вчителя, вона включає уміння аналізу проведеної діяльності.

Для кожної з виділених груп умінь характерна своя специфіка логічної основи дій.

Структура діяльності студента по оволодінню дидактичними уміньми може бути представлена як єдність наступних компонентів:

- усвідомлення професійної й особистісної значимості завдання оволодіння дидактичними уміньми;
- цільова настанова на оволодіння конкретними уміньми;
- актуалізація знань, що лежать в основі формованих умінь;
- розкриття змісту кожного уміньми як визначеної сукупності дій і операцій, його складових, і способів виконання дій;

- організація практичної діяльності і вираз по оволодінню уміннями,

- контроль за рівнем сформованості умінь, облік і оцінка ходу і результатів діяльності.

Усвідомлення студентами професійної й особистісної значимості завдання оволодіння дидактичними уміннями має найважливіше значення як з позиції кінцевих результатів діяльності, так і з позиції готовності майбутнього вчителя до її здійснення. Установлено, що на I курсі усвідомлюють задачі професійної підготовки, що стоять перед ними, всього 18,3 % студентів. 77,2 % недостатньо адекватно усвідомлюють ці завдання, вважаючи, що для них головне не тільки навчання, але і підвищення педагогічної майстерності, і 4,5 % вважають, що для них головним в їх діяльності є можливість удосконалюватися в обраній спеціальності. Динаміка усвідомленості задач професійної підготовки до 4 курсу змінюється в такий спосіб. Кількість студентів з високим ступенем цього показника зростає з 18,3 % до 60 % і знижується кількість студентів із середнім ступенем показника, з 77,2 % до 30,4 %. У зв'язку з тим, що до випускного, 4-5 курсу 40 % студентів університетів так і не приходять до розуміння важливості задач професійної підготовки, усвідомленню професійної й особистісної значимості задачі оволодіння дидактичними уміннями. Необхідним стає розробка спеціальних заходів організаційно-педагогічного впливу для даної групи студентів. Компонент актуалізації теоретичних знань, що лежать в основі сформованих дидактичних умінь, зв'язаний з їх теоретико-пізнавальним аспектом і спрямований на формування нового виду відносин між знаннями і практичними діями, відносин їхньої єдності, функціонування знань у формі дій. При цих відносинах більш глибоко усвідомлюються і теоретичні положення, на яких засновані практичні дії. Вони наповнюються конкретним змістом, розширюються, поглиблюються, переосмислюються, утрачають схематизм і шаблонність. Єдність первісного засвоєння дидактичних знань і заснованих на них практичних дій впливає на структуру і логіку наступних етапів і ступенів формування дидактичних умінь, створює сприятливі умови для оптимального використання навчального часу. Але ця єдність повинна знайти реалізацію в завершеному циклі

навчальної діяльності, що вкпочас послідовну зміну навчальних ситуацій трьох різних типів: репродуктивну, репродуктивно-перетворюючу, репродуктивно-творчу.

Компонент розкриття змісту дидактичного уміння подає його як визначену кількість цілеспрямованих взаємозалежних дій, що мають строго фіксовану послідовність. Зміст кожного дидактичного уміння є відносно стійким. Завдяки цьому забезпечується однаковість його розуміння в процесі навчання студентів. Однак виконання кожної дії в практичній діяльності вчителя залежить від конкретних умов і носить творчий характер. Необхідність і специфіка прояву творчого початку в змісті дидактичних умінь вимагає посилення питомої ваги пошукових методів діяльності в процесі формування даних умінь.

Здійснюючи контроль за рівнем сформованості дидактичних умінь, студенти повинні вміти обґрунтувати, які способи дії і чому були запропоновані в даній навчальній ситуації, як запропонована логіка практичних дій розкриває закономірні зв'язки компонентів процесу навчання. Показники і критерії оцінки рівня розвитку дидактичних умінь у студентів включають: кількість дій, виконуваних при використанні того чи іншого уміння; послідовність дій; якість виконання кожної дії; ступінь самостійності в роботі; спеціальний прийом засобів творчої реалізації процесу діяльності; кількість витраченого часу.

Пояснимо процес оволодіння студентами дидактичними умінями на прикладі формування умінь самоконтролю і взаємоконтролю навчальної діяльності школярів. Після цільової настанови на оволодіння даними умінями впливає актуалізація знань, що лежать в основі формованих умінь. У процесі бесіди з'ясовується, що контроль як функція керівництва і керування навчальною діяльністю, розвитком творчих сил і здібностей учнів, є важливою ланкою процесу навчання. Вчені педагоги і вчителі практики працюють над вирішенням проблеми підвищення ефективності контролю в навчанні.

Відомо, що за допомогою контролю виявляються результати навчання, аналізується якість знань, умінь, навичок учнів. Контроль вирішує питання попередження неуспішності учнів, підвищення якості

знаць, визначення ефективності обраних методів навчання. Завдяки контролю навчальний процес можна направити по належному руслу.

Освітнє значення контролю полягає в тому, що і вчитель, і учні отримують якісну характеристику засвоєння навчального матеріалу. Але контроль має і велике виховне значення. Він є одним з мотивів, що спонукають навчальну діяльність, допомагає формувати позитивне відношення до навчання, до своїх успіхів і невдач, бажання й уміння їх перебороти.

Щоб краще керувати процесом навчання, учитель повинний одержувати інформацію про те, як засвоюється навчальний матеріал (зовнішній зворотній зв'язок). Самоконтроль розглядається як одне з якостей особистості і як органічна частина навчальної діяльності, елемент самостійної роботи. Ці точки зору не виключають, а доповнюють один одного, відбиваючи окремі сторони самоконтролю.

Самоконтроль є необхідним компонентом навчальної діяльності. У ході самоконтролю в навчальній діяльності учень робить розумові практичні дії по коректуванню й удосконалюванню роботи, опановує відповідними навичками. Спираючись на мислення й інші психологічні процеси, самоконтроль, у свою чергу, сприяє їхньому розвитку. У процесі самоконтролю відбувається подальше удосконалювання знань учнів.

Самоконтроль є важливим засобом формування самооцінки учня. На практиці вчитель часто не звертає увагу на самооцінку учня. Тим часом від його представлень про свої здібності і можливості залежить впевненість у собі, у своїх силах, відношення до помилок, до навчальної діяльності, бажання учитися і т. п. Самооцінка проявляється не тільки в тім, як дитина оцінює себе, але й у тім, як вона відноситься до досягнень і невдач інших. Діти з завищеною самооцінкою намагаються виділитися в інших більше недоліків. Діти з заниженою самооцінкою, навпаки, як правило, завищують успіхи інших. Необхідним фактором являється здатність учнів давати адекватну самооцінку.

Щоб навчити дітей правильній самооцінці, необхідно учити контролювати й оцінювати учбово-пізнавальну діяльність товаришів по класу. Відношення "учитель – учень" недостатньо для того, щоб виховати критичне ставлення до своєї діяльності. Для цього потрібна

взаємодія між членами колективу. Організація взаємоконтролю саме і буде привчати учнів контролювати й оцінювати результати навчальної роботи товаришів по класу. Причому, взаємоконтроль, привчаючи до самоконтролю, сам виступає як форма самоконтролю: "оцінюючи інших – оцінюю себе".

Організація взаємного контролю на уроках дозволяє поставити учня в положення суб'єкта навчального процесу. Вона будить інтерес до роботи товаришів по класу, дає можливість порівнювати результати своєї роботи з їх роботою, і на цій основі формувати вміння самоконтролю і адекватну самооцінку. Це означає, що розвиток вміння самоконтролю здійснюється лише в процесі спільної діяльності людей, їхнього співробітництва і спілкування одного з іншим. Це положення дуже важливе для педагогічного процесу. Розвиток мови і мислення, формування інтелекту завжди здійснюється в умовах колективної діяльності учнів на основі їхнього активного навчання, обміну думками, допомоги один одному.

Взаємний контроль являє собою опосередковані вимоги вчителя. Він дозволяє педагогу перетворити дітей з виконавців в активних і вимогливих діячів у своєму колективі. Взаємоконтроль дає можливість учням здобувати позитивний досвід взаємин. Він сприяє формуванню критичності і самокритичності, доброзичливості в сполученні з вимогливістю, поваги думки й оцінки товариша, принциповості, відповідальності, товариської взаємодопомоги. Це дуже важливі сторони прояву колективізму.

Одна з задач правильної організації взаємоконтролю полягає в тому, щоб навчити учнів чесно і відкрито виражати своє відношення до роботи товаришів. У цьому теж проявляється виконуюча функція взаємоконтролю. Важливо і те, що при взаємоконтролі не повинно бути чіткого розподілу на учнів, які перевіряють, і тих, кого перевіряють. Кожен учень виступає в тій чи іншій ролі. Слід зазначити, що взаємоконтроль знімає неприємні переживання учнів при відповіді перед усім класом, почуття скутості і страху.

Усе вищесказане обумовлює необхідність використання в процесі навчання поряд з контролем учителя взаємоконтролю і самоконтролю учнів. Уміле застосування вчителем прийомів взаємоконтролю і

самоконтролю в структурі уроку принускає насамперед дотримання основних дидактичних вимог до їхньої організації.

1. Систематичність використання. Учитель повинний застосовувати прийоми взаємоконтролю і самоконтролю не від випадку до випадку, а регулярно, на всіх етапах навчального процесу.

2. Взаємозв'язок видів і прийомів контролю. Взаємоконтроль і самоконтроль тісно з'язані один з одним. Використовуючи взаємоконтроль, формуючи уміння перевіряти й оцінювати навчальну роботу товариша, учитель привчає контролювати й оцінювати свою навчальну роботу, учить правильній оцінці і самооцінці. У той час при використанні самоконтролю учень, перевіряючи й оцінюючи свої знання, уміння, навички, порівнює свою роботу "товариша, що перевіряє" з аналогічною роботою, а результат самоконтролю з результатом самоконтролю товариша по класу. І в ході взаємного контролю, і в ході самоконтролю в учнів формуються уміння самостійно контролювати учбово-пізнавальну діяльність.

3. Поступовість ускладнення прийомів взаємо- і самоконтролю. Спочатку вчитель вводить в структуру уроку елементи взаємоконтролю і самоконтролю, пояснюючи учням, як перевіряється робота. Потім учитель дає критерії оцінки матеріалу, що перевіряється. Поступово критичність і самокритичність учнів буде зростати. Відповідно, учитель частіше зможе застосовувати взаємо- і самоконтроль, поступово ускладнюючи прийоми і їхню організацію.

4. Розмаїтість прийомів взаємоконтролю і самоконтролю.

Використання того чи іншого виду, прийому контролю підказує логіка навчального процесу.

Взаємоконтроль проходить за допомогою заздалегідь записаного на дошці і зараз відкритого учням "ключа" цієї вправи. Маючи даний "ключ" як модель правильної відповіді, учні швидко перевіряють роботи один одного, оцінюють їх.

Але цей же "ключ" міг бути представлений по-різному: на картці, на таблиці, переносній дошці, стрічці калейдоскопа і т. п. Згодом учитель може використовувати взаємоконтроль і самоконтроль, не даючи "ключа", зразка точної відповіді, надаючи велику самостійність

школярам. У такому випадку вчителю рекомендується самому вибірково перевірити виконане завдання з наступним його аналізом.

5. Відповідність навчальним можливостям учнів. Ця вимога припускає виявлення підготовленості учнів до самостійної контролюючої діяльності. Необхідно враховувати попередню теоретичну і практичну підготовку, пробіли в знаннях і уміннях, відношення до вчителя і контролю, свідомість навчальної дисципліни, рівень сформованості колективу і т. п. Високий рівень колективних відносин у класі, самостійності учнів потребує збільшення частки взаємоконтролю і самоконтролю, відповідних прийомів з опорою на велику самостійність учнів.

У класі зі зниженим рівнем підготовленості потрібна інша тактика організації взаємо- і самоконтролю. Тут велика частка прийомів контролю з боку вчителя, роз'яснення ходу контролю, залучення до взаємоконтролю і самоконтролю. Ця вимога обліку можливостей класу не означає пристосування до нього, а націлює вчителя на розвиток цих можливостей.

6. Відповідність формам організації навчального процесу на уроці. Різні форми організації навчального процесу, фронтальна, групова чи індивідуальна робота на уроці потребує різних прийомів контролю і їхньої організації. Великі можливості для організації взаємоконтролю представляє групова робота на уроці. При фронтальній роботі вчитель може ефективно організувати прийоми коментованого контролю, взаємоконтролю і т. п.

Усі ці вимоги до організації взаємоконтролю і самоконтролю в структурі уроку тісно взаємозалежні і взаємодієві. Учителю необхідно використовувати їх комплексно.

Висновки. Аналіз наукової літератури показав, що питання виявлення шляхів удосконалення змісту і методики роботи з формування дидактичних умінь учителя знайшли своє відображення в наукових дослідженнях педагогів і психологів Ю. К. Бабанського, М. О. Данілова, Б. П. Єсіпова, М. Б. Євтуха, О. М. Леонтьєва, В. І. Лозової, І. Т. Огороднікова, П. І. Підкасистого, С. Л. Рубінштейна, Т. І. Шапової, Л. Б. Ітельсона.

Дидактичні уміння є найважливішим компонентом кваліфікаційної характеристики вчителя, в яких реалізуються психолого-педагогічні знання про процес навчання: його сутності, цілях, задачах, принципах, методах прийомів, способах організації навчального процесу.

Система дидактичних умінь відбиває логічний ряд професійно-педагогічних задач, забезпечує організаторську, конструктивну і гностичну функції викладання, характеризується єдністю прикладного й аналітичного аспектів діяльності.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проблема використання дидактичних умінь в професійній діяльності вчителя залишається актуальною і потребує подальшого розгляду, тому що такі уміння постійно сприяють направленості молодого людини на поступовий рух до оволодіння наукою та знаннями.

Література

1. Бабанський Ю. К. Рациональна організація навчальної діяльності. – М.: Знання, 1981. – 96 с.
2. Данілов М. О. Теоретичні основи навчання і проблеми виховання активності і самостійності школярів // Питання виховання пізнавальної активності і самостійності школярів. – Казань, 1972. – 123 с.
3. Гельсон Л. Б. Проблеми сучасної психології навчання. – М.: Знання, 1970. – С. 159.
4. Лсонтьєв О. М. Проблема розвитку психіки. – М., 1981. – 584 с.
5. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів. – Харків, 1990. – 173 с.
6. Огородніков І. Т. Оптимальне засвоєння учнями знань і порівняна ефективність окремих методів навчання в школі. – М., 1969. – 352 с.
7. Підкасистий П. І. Самостійна діяльність учнів у навчанні. – М., 1978. – 77 с.
8. Рубинштейн С. Д. Проблеми загальної психології. – М.: Педагогіка, 1973. – 423 с.
9. Шамова Т. І. Активізація навчання школярів. – М.: Педагогіка, 1982. – 208 с.
10. Свігун М. Б. Підготовка майбутнього вчителя до роботи в національній школі // Проблема особистості вчителя та його фахова підготовка. – К., 1993. – 215 с.
11. Єсіпов Б. П. Самостійна робота учнів на уроках. – М.: Учпедгиз, 1961. – 136 с.